

İLK DÂHİLİYE VEKİLLERİMİZDEN MEHMET ATA BEY'İN SİYASİ FAALİYETLERİ (1920-1923)

İsmet TÜRKMEN*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin mülkî idaresinde, Mehmet Ata Bey'in, 1 Eylül 1908 tarihinde Ürgüp Kaymakamlığına atanması ile başlayan devlet memuriyeti, 1910-1916 yılları arasında farklı merkezlerdeki Kaymakamlık görevi ile devam etmiş, bu görevlerini Yozgat ve Maraş Mutasarrıflık görevleri izlemiştir. Mebusan Meclisi'nin son dönemi için yapılan seçimlerde Niğde milletvekili seçilen Mehmet Ata Bey, Mebusan Meclisi'nin feshi üzerine Heyeti Temsiliye'nin talimatı doğrultusunda, Ankara'ya gelerek, 3 Temmuz 1920 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda Niğde Milletvekilliğine getirilmiştir. Bu sırada, I. Meclis'te Divan Kâtipliği'ne de seçilen Ata Bey; İçişleri, Bütçe, Malî Kanunlar Komisyonlarında ve Memurîn Muhakematı Tetkik Kurulu'nda çalışmıştır. Mehmet Ata Bey, 21 Nisan 1921 ve 19 Mayıs 1921 tarihlerinde I. Meclis'te iki kez Dâhiliye Vekilliği'ne seçilmiştir. 26 Ocak 1922 tarihinde Harp Encümeni kararıyla ordu geri hizmetlerine gözetim ve yardım için kurulan Meclis Heyeti'nde görevlendirilen Mehmet Ata Bey, Fethi Bey'in izinle ayrıldığı 10 Temmuz 1922 tarihinde geçici vekil olarak 18 Eylül 1922 tarihine kadar Dâhiliye Vekâleti görevini yürütmüştür. II. ve III. TBMM dönemlerinde tekrar Niğde milletvekili seçilen Mehmet Ata Bey, 17 Mart 1933 tarihinde vefat etmiştir. Bu çalışmada genel itibarıyla, Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemine ve modern Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerinin atıldığı sürece tanıklık etmiş ve siyasî yaşamı yakın tarihimizin aydınlatılması açısından fevkalade önem arz eden Mehmet Ata Bey'in Birinci Meclis'teki siyasî faaliyetleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın hazırlanması sırasında, Cumhuriyet Halk Partisi Genel İdare Kurulu Kararları, Bakanlar Kurulu Kararları ve Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü kataloglarında yer alan belgelerden istifade edilmiştir. Ayrıca TBMM kayıtlarından, dönemin süreli yayınlarından, telif ve tetkik eserlerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Ata Bey, Millî Mücadele, Türkiye Cumhuriyeti, Dâhiliye Vekâleti, Türkiye Büyük Millet Meclisi.

* Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi/Tokat. iturkmentug@gmail.com

THE ACTIVITIES OF ONE OF THE FIRST INTERIOR MINISTER MR. MEHMET ATA (1920-1923)

ABSTRACT

The civil administration of the Ottoman State, Mr. Mehmet Ata, who the state governor's office official functions began with the appointment of Urgup, on September 1, 1908, continued with the task of Governor between the years 1910 to 1916, followed by the Yozgat and Maras Mutasarrıflık duties. The elections of the last period of Ottoman Parliament was elected according to the instructions of the Representative Council of Ministers upon termination of the Board, as Mr. Mehmet Ata, who came to Ankara, the General Assembly of Parliament on July 3, 1920 brought parliamentary in Nigde. At this time, First Parliament elected the Mr. Mehmet Ata, the Interior, Budget, Financial Law Commissions of Investigation and worked Prosecution of Civil Servants for the Board. Back to the military service on January 26, 1922 decision of the Military Council was established to supervise and assist the Assembly delegation appointed Mehmet Ata Bey, Mr. Fethi permission left on July 10, 1922 as a temporary substitute until September 18, 1922, Mr. Mehmet Ata served as the Ministry of Interior. Nigde in the Second and Third Parliament during the re-elected as Mr. Mehmet Ata, died on March 17, 1933. In this research, life of Mr. Mehmet Ata, politics activities have been tried to be examined in . The life of Mr. Mehmet Ata, who witnessed to collapse period of the Otaman Empire and the process of the foundation of the basis of modern Turkish Republic, is crucially important to englihten our recent history of The First Parliament.

During the preparation of the study, the General Administration Council of Republican People's Party, the Council of Ministers and the Prime Minister Directorate General of Proceedings of the documents has been used in the catalog . The Parliament also records of the period of the term of publication has benefited from the copyright and laboratory work.

Keywords: *Mr. Mehmet Ata, Turkish National Struggle, Turkish Republic, Ministry of Interior, The Grand National Assembly of Turkey.*

GİRİŞ

Osmanlı tarihinde 19. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlayıp Milli Mücadele'nin ilk yıllarına kadar yaşanan gelişmeler, sadece Osmanlı Devleti'ni ilgilendirmekle kalmayıp aynı zamanda çağdaş dünyanın oluşum sürecini de yakından ilgilendirmektedir. Osmanlı Devleti, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren dünya tarihinin seyrini değiştiren gelişmelerin devamlı surette içinde yer almıştır. Bahsi geçen dönemde devlet, Batı'da gelişen özgürlükçü fikir akımlarından ve sanayileşme hareketlerinden etkilenmiştir. Dönem Türk tarihi açısından, "Şark Meselesi"nin önemli bir parçası olan Osmanlı Devleti'nin, imparatorluk yapısını kaybederek millileşme sürecini yaşadığı önemli bir evreyi teşkil etmiştir. Bu süreçte Türk milleti; aydınıyla, yöneticisiyle ve askeriyle bağımsızlık savaşını verdiği devrede çağdaşlaşma yolunda emin adımlarla ilerleyen yeni devletin inşaa çalışmalarına tanıklık etmiştir.

Bu makalede ele alınacak olan Mehmet Ata Bey de Osmanlı Devleti'nin mülkî idaresinin çeşitli kademelerinde üstlendiği görevlerle Türk milletine öncelikle idari sahada katkı sağlamıştır. Ayrıca, Türk Milli Mücadelesi'nin en kritik dönemlerinde aldığı sorumlulukla Mehmet Ata Bey, TBMM'nin I. Dönemine Niğde Milletvekili olarak katılmış ve 11 Ağustos 1339 (11 Ağustos 1923) tarihine kadar devam etmiştir (TC Emekli Sandığı Arşivi, VH000278: 2). Dönem içinde bir kanun önerisi veren Mehmet Ata Bey üçü gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde on bir konuşma yapmıştır. TBMM'nin II. (1923) ve III. (1927) dönemlerinde de tekrar Niğde Milletvekili olarak görev yapan Mehmet Ata Bey yasama görevini ölümüne kadar devam ettirmiştir (Çoker, 1995: 809). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş sürecinde Türk milletine hizmeti geçmiştir.

Öncelikle Mehmet Ata Bey'in söz konusu tarihe kadarki yaşam öyküsünü, ulaşabildiğimiz yeni belgeler ışığında, genel hatlarıyla aktarmamızın onun faaliyet ve görüşlerini, kavramamızda yararlı olacağı kanısındayız. 1882 yılında Nevşehir'de doğan Mehmet Ata Bey, Kadı Mehmet Hilmi Efendi'nin oğludur (TBMM Arşivi, Sicil No, 359-TC Emekli Sandığı Arşivi, VH000278: 12). İlk ve orta öğrenimini Nevşehir İptidai Mektebi ve Karaman Rüştîyesinde tamandıktan sonra Mehmet Ata Bey, İstanbul Mercan İdadisini bitirmiş ve ardından Temmuz 1905'te Mülkiye Mektebinin yüksek kısmından mezun olmuştur. Mehmet Ata Bey'in öğrenim süreci Konya İl Maliye Memurluğunda stajını tamamlamasının

ardından sona ermiştir (Çoker, 1995: 809).

Mehmet Ata Bey, devlet memuriyetindeki ilk hizmetine 1 Eylül 1908 tarihinde Ürgüp Kaymakamlığına atanması ile başlamıştır. 1910-1916 arası Karaağaç, Aziziye, Karaman Kaymakamı olarak görevlendirilmiştir (*TBMM Arşivi*, Sicil No, 359). Karaman Kaymakamlığı görevinden sonra Mehmet Ata Bey Sivas Vilayeti Mektupçuluğu görevine tayin edilmiştir (BOA, FK. İ.DH, DN. 1509, GN. 1332/L-08, T. (H. 9/Te/1330-M. 22 Temmuz 1914).; BOA, FK. BEO., DN. 4309, GN. 323135, T. (R. 18/Eylül/1914-M. 9 Eylül 1914). Bu görevlerinin ardından Sivas Mektupçusu iken Mutasarrıflığa yükseltlen Mehmet Ata Bey Nisan 1916'da Yozgat ve 1917 Ekim ayında Maraş Mutasarrıflıklarına tayin edilmiştir¹. Mehmet Ata Bey, Maraş Mutasarrıfı iken İstanbul Mebusan Meclisinin son dönemi için yapılan seçimlerde Niğde Milletvekili olmuş ve 15 Şubat 1920 tarihinde Meclise

¹ BOA, FK. İ.DUİT, DN. 42, GN. 50, T. (H. 11/Ca/1335-M. 4 Nisan 1917).; BOA, FK. BEO., DN. 4458, GN. 334338, T. (H. 12/Ca/1335-M. 5 Nisan 1917).; Maraş'ın işgalinden sonra bir İngiliz subay Mehmet Ata Bey'in makamına gelerek komutan tarafından gönderilen 4 maddelik bir yazı vermiştir. Bu yazıda Maraş ve havalisinde yaşayan muhtelif cemaatler arasında asayiş olmadığı hakkında raporların bulunduğu, bunun üzerine Halep'teki İngiliz komutanlığının Maraş'a takviye askeri göndermeye karar verdiği, böylece asayişin sağlanmasında yerel kuvvetlere yardım edileceği, şehrin Türk memurlar tarafından yönetileceği, bütün memurların İngiliz kuvvetlerine yardımda bulunacağına dair güvence verilmesi gerektiğinin bildirilmesi isteniyordu. Mutasarrıf Ata Bey, Maraş'ta mahalli asayişle ilgili hiçbir sorun bulunmadığını, düzen ve asayişin eksiksiz sağlandığını ve sağlanmaya da devam edileceğini ve bu beyanatın asla kabul edilemeyeceğini ve ateşkes koşullarına ters düştüğü yönünden geri alınması gerektiğini uygun bir dille açıklamış ve kendilerine burada kaldıkları sürece misafirlik uygulamasından öte bir şey yapılamayacağını ifade etmiştir. Bunun üzerine işgal komutanı mutasarrıflığa yeniden bir yazı göndererek; bütün telgrafların sansür edileceğini, bütün asker ve jandarma toplama ve yollanmasının yasaklandığını bildirmiştir. Mutasarrıf Mehmet Ata Bey, bu uygulamaların devletin işlerine karışmak demek olacağı nedeniyle kabul edilemeyeceği karşılığını vermiştir. Ayrıca Harbiye Nezareti'nden işgal kuvvetlerine karşı nasıl davranılması gerektiği hususunda talimat istemiştir. İşgal sonrasında bölgede durumun gerginleşmesi üzerine İşgal komutanı Max Andriyo, Maraş ileri gelenlerinden 7 kişiye mektup yazarak dostça bir görüşme yapmak istediklerini bildirmiştir. Mutasarrıf Mehmet Ata Bey de bu görüşmeye çağrılan bu 7 kişinin gitmelerinin uygun olacağını, kendisinin de toplantıya katılacağını bildirmiş ve toplantıda yer almıştır. Komutan daha evvel Mutasarrıflığa gönderdiği yazıları daha yumuşak bir ifade ile ele alarak bu seferde şehrin ileri gelenlerine işgali meşru bir zeminde kabul ettirme yoluna başvurmuştur. Mehmet Ata Bey Maraş'ta Mutasarrıflık yaptığı süre içinde özellikle İngiliz işgal kuvvetlerinin 8 aylık işgalleri döneminde Maraş'ta bölücü unsurlara özellikle Ermenilerin ayrılıkçı eylemlerine karşı meşru zeminde alınan önlemler sayesinde 8 aylık işgal süresince Maraş halkının canı ve malı müdafaa edilmeye çalışılmış ve bunda da asgari düzeyde amaca ulaşılmıştır. (Yakar, 2012: 24-28-Bağdadlılar, 1974: 24-36). Mehmet Ata Bey'in Maraş Mutasarrıflığı görevinde iken Ermeni ayrılıkçı faaliyetlerine karşı aldığı önlemler için bkz. (Gökhan, 2011: 324). Maraş Mutasarrıfı Ata Bey'in, Yozgat Mutasarrıflığı'nda iken tehcir muamelatında ve sair hususatta görülen ahval ve harekâtı hakkındaki malumat verilmesine dair Memurin ve Sicil-i Ahval Müdüriyeti'nden Ankara Vilayeti'ne çekilen telgraf için bkz. (BOA, FK. DH.ŞFR., DN. 96, GN. 288, T H. 23/Ca/1337, (M. 26 Mart 1919).; İslamlarla izdivaç eden Ermeni kadınlarının Salib-i Ahmer İdarehanesi'ne devamları İngiliz kumandanı tarafından talep olunduğuna ve ol-vecihle muamele ifa edilmekte bulunduğuna dair Maraş Mutasarrıfı Ata Bey'in tahrirati için bkz. BOA, FK. DH.ŞFR., DN. 630, GN. 134, T. (R. 19/Te/1335-M. 19 Temmuz 1919).

katılabilmişir (Çoker, 1995: 809). 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ve Meclisin feshi üzerine Milli Mücadele'ye katılmak üzere Temsil Heyeti'nin talimatına uyarak Ankara'ya gelmiştir.

Evli ve dört çocuk babası olan Mehmet Ata Bey'in ailesi Soyadı Kanunu ile Atay soyadını almıştır. Nüfus kaydında adı "Ataullah" olup Meclis'te "Ata Bey" olarak anılmışir (Çoker, 1995: 810). Rumca ve Fransızca bilmektedir (TBMM Arşivi, Sicil No, 359).

Mehmet Ata Bey'in ölüm tarihi hakkında gerek arşiv kayıtlarında gerekse telif ve tetkik eserlerde farklılıklar vardır. Mehmet Ata Bey'in ölüm tarihi *Emekli Sandığı Arşivi'nde (Sicil Dosyası, VH000278)* 18 Mart 1933, *TBMM Arşivi'nde (Devre, 1, Sicil No, 359)* 1 Ocak 1931 olarak belirtilirken, Fahri ÇOKER'in belirttiği tarih; 1 Ocak 1931 olarak tespitlendirilmiştir.

1. MEHMET ATA BEY'İN ANKARA'YA GELİŞİ VE TBMM'YE KATILMASI

İstanbul'un işgali ve milletvekillerinin bazılarının tutuklanmasından sonra "*salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclisin*"² Ankara'da toplanmasını gerekli gören Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsili'ye adına 19 Mart 1920 tarihinde ilgili makamlara bir emir göndererek yeniden seçim yapılmasını istemiştir (Gazi Mustafa Kemal, 1999: 562)³.

Alınan bu kararlardan sonra, İstanbul'daki milletvekillerinin ve vatanseverlerin Anadolu'ya geçirilmesi ve Ankara'ya getirilmesi olayı başlamıştır. İstanbul'da vatanın kurtarılması için yapılacak hiçbir şeyin olmadığını anlayan ve İtilâf Devletlerince takibata uğrayan aydınlar bin bir güçlkle Ankara'ya kaçabilmişlerdir. Bunların Anadolu'ya ve Ankara'ya gelebilmeleri için Mustafa Kemal Paşa, taşradaki geçiş bölgelerinde görev yapan kişilerle sürekli olarak ilişki kurmuş ve bu kaçışların disiplinli ve sistemli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır.

² Mustafa Kemal Paşa, "olağanüstü yetkiye sahip bir Meclis" ifadesini kullanma gerekçesini şu şekilde ifade etmiştir: "Maksadım toplanacak meclisin ilk anda rejimi değiştirme yetkisine olmasını sağlamaktır. Fakat bu deyim kullanılması maksadı gereğince açıklayamadığım veya açıklamak istemediğim için, halkın alışkın olmadığı bir deyimdir gerekçesiyle, Erzurum ve Sivas'tan uyarıldım. Bunun üzerine "*salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclis*" deyimini kullanmakla yetindim." (Gazi Mustafa Kemal, 1999: 562).

³ Birinci Meclis Anayasa tarihinde görülmemiş bir şekilde iki seçimle, 9 Ekim 1919 ve 19 Mart 1920 seçimi ile kurulmuştur. 17 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye adına bir meclis kurulacağını telgrafla livalara bildirmiş ve 19 Mart tarihli ikinci bir tamim yayınlanarak seçim sürecine girilmiştir (Akin, 2001: 47).

İstanbul'un işgalinden kısa bir süre sonra, Anadolu'da çalışmak üzere kaçımayı başaran milletvekillerinin bir kısmı ile Ankara arasında sürekli ilişki kurulmuştur. Bu kritik günlerde, Meclisin toplanmasını ve açılmasını güçleştirecek birtakım gelişmeler de yaşanmaya devam etmiştir. 19 Mart 1920 tarihinde gönderilen talimata karşılık kimi yerlerde duraksamalar ve engellemeler de yaşanmıştır⁴. Yaşanan bu gelişmeler Mustafa Kemal Paşa'yı Meclisin açılması noktasında daha hızlı hareket etmeye sevk etmiştir.

Takip eden süreçte, Meclisin 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmasına karar verilmiştir. Meclis, 23 Nisan 1920 Cuma günü saat 13.45'te en yaşlı üye sıfatıyla Sinop Mebusu Şerif Bey'in başkanlığında toplanmıştır. Birinci toplantı yılında 330'u yeni seçilen, 87'si de Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ndan gelen milletvekilleri⁵ Mecliste yerlerini almıştır (Başa, 2013: 291).

Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa, kürsüden Mondros Mütarekesi'nin imzasından Meclisin açılışına kadar gelişen olaylara değinen uzun bir konuşma yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu konuşması esnasında ayrıca yürütmenin hangi esaslara istinat etmesi gerektiği konusuna da değinmiştir (Tunaya, 1998: 5-6). Milli Mücadele Dönemi'nde uygulanacak hükümet biçimini büyük ölçüde belirleyecek olan bu konuşmasında, meclis yetkilerinin sadece sınırlı bir yasama yetkisi altına alınamayacağına ve meclisin üzerinde herhangi bir kuvvetin mevcut olamayacağına işaret etmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), Devre, I (D.I), Cilt, I (C.I): 32-Velidedeoğlu, 1990: 28-30).

⁴ Gelişmeleri Mustafa Kemal Paşa şu şekilde ifade etmiştir: "19 Mart 1920 tarihli talimat mucibince memleketin her tarafında intihabat, sürat ve ciddiyetle yapılmaya başlandı. Yalnız, bazı yerlerde tereddüt ve mümanaat izhar ettiler ve bunlardan bazıları az bazıları uzunca müddet tereddüt ve mukavemetlerinde ısrar gösterdiler." (Gazi Mustafa Kemal, 1999: 750).

⁵ TBMM'nin birinci döneminde ne kadar mebusun görev aldığı, bunların ne kadarının son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden geldiği, ne kadarının yeni seçimler sonucunda seçildiği kesinliğe kavuşturulamamıştır. Enver Ziya Karal İstanbul'dan kaçarak Anadolu'ya gelen Mebus sayısını 78 kişi olarak ifade ederken Yılmaz Altuğ, yeni seçilenlerin 232, Meclis-i Mebusan'dan gelenlerin 92, Malta'da sürgünden dönenlerin 14 olmak üzere tümünün 338 olduğunu, Sebahattin Selek ise toplam üye sayısının 300 kişi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Karal, 1964: 29-Altuğ, 1997: 39-Selek, 1970: 335). 1923 yılında eski harflerle yayınlan albümdeki mebusların TBMM'ye katılma tarihlerinin Meclis tutanaklarıyla karşılaştırılması sonucu hazırlanan liste, açılışa 127 mebusun hazır bulunduğunu gösteriyor. Ancak, 23 Nisan 1920 tarihli toplantıda yoklama yapılmamış olduğu için bu sayıyı doğrulamaya olanağı yoktur. 24 Nisan 1920 tarihinde TBMM Başkanlığı için seçim yapılmış, Mustafa Kemal Paşa oy kullanan 120 mebusun 110'unun oyunu alarak başkan seçilmiştir (TBMM ZC, D.I, C. 1, 24.4.1336: 38). İlk toplantıya katılan mebus sayısı konusunda farklı kaynaklarda değişik sayılardan söz edilmektedir. Fahri Belen ve Suna Kili, 24 Nisan 1920'deki seçimi esas alarak bu sayının 120 olduğunu belirtmektedirler. (Kili, 1980: 57-Belen, 1983: 168-169).

Meclisin bu olumsuz şartlar altında toplanmasının ardından Mehmet Ata Bey Ankara'ya gelmiş ve 3 Temmuz 1920 tarihinde TBMM Genel Kurulu'na Niğde Milletvekili olarak takdim edilmiştir (TBMM ZC, D. I, C. II: 151). 13 Aralık 1920'de Divan Kâtipliğine seçilen Mehmet Ata Bey, İçişleri, Bütçe, Malî Kanunlar komisyonlarında ve Memurin Muhakemat-ı Tetkik Kurulu'nda çalışmış ve II. Toplantı yılında İçişleri Komisyonu'nun başkanlığını yapmıştır. Meclis'te I. Grup üyesi olmuştur (Demirel, 2009: 99). 14 Temmuz 1920 tarihinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde çalışmak üzere memur edilmiş mebuslara ait TBMM Tezkeresi'nde Mehmet Ata Bey'de görevlendirilen mebuslar arasındadır (TBMM ZC, D. I, C. 2: 327).

2. İLK İCRA VEKİLLERİ HEYETİ'NİN OLUŞTURULMASI VE MEHMET ATA BEY'İN ALDIĞI GÖREVLER

Ankara'daki siyasî oluşumun esaslarının belirlenmesinde mebuslar arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey *"Bizim hükümetimiz Osmanlı Hükümeti'dir. Bir hükümet teşkil ediyor değiliz."* demek suretiyle bu oluşumun geçici olacağı kanaatini aktarmıştır. Bu kanaate sahip olan Kırşehir Mebusu Müfit Efendi de *"hükümet istihlas edinceye kadar muvakkat bir idare"* kurulmasını önermiştir (Akın, 2001: 99-100). Genel kanı böyle olmakla beraber, Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey'in teklifi ile meclis, işlerini düzenlemek ve meclisin etkinliğini sağlamak üzere 15 kişiden oluşan *"Muvakkat İcra Heyeti"* seçilerek hükümet gibi çalışmaya başlayacaktır (Güneş, 1985: 189). Muvakkat İcra Encümeni adı ile kurulan bu heyet TBMM'nin ilk yürütme organı, yani ilk hükümetidir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, Meclis yürütme yetkisini ilk günden eline alarak, milli mücadeleyi ve milli egemenliği birlikte gerçekleştirmiştir (Türkmen, 2008: 142).

Meclis içinde bazı mebuslar ise esasında amacın bir hükümet kurmak olmadığını, halifesi esir edilen bir hükümetin gasp edilmiş hukukunu geri almak için Ankara'da toplandığını belirtmek suretiyle maksadı aşan siyasi girişimler içinde bulunulmaması gereğine işaret etmişlerdir (TBMM ZC, D. I, C.I: 55-Güneş, 1998: 38).

Mustafa Kemal Paşa İcra Vekilleri Heyeti'nin bu kısa süre içinde teşkilini; *"Meclis'in tarih-i küşadı olan 23 Nisan'dan beri bir hafta kadar zaman geçmiş"*

bulunuyor. Bu müddet zarfında, bittabi memleket ve millet işleri ve bilhassa menfi cereyan ve faaliyete karşı tedbir almak hususu bir gün bile tevakkuf edemezdi ve etmemiştir.” şeklinde ifade etmiştir (Gazi Mustafa Kemal, 1999: 590).

2.1. Adliye Vekâleti Vekilliği Seçimi

Mehmet Ata Bey, Meclisin 14 Aralık 1920 tarihli toplantısında I. TBMM’de Adliye Vekili seçimleri sırasında TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından aday gösterilmiştir. Celaleddin Arif Bey’in Meclis’in açılış tarihinden itibaren iyi olmayan ilişkileri Teşkilat’ı Esasiye ve Nisab-ı Müzakere kanunlarına muhalif olduğu gerekçesiyle istifası ile noktalanmıştır (Demirel, 2009: 304). Bu istifa üzerine TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Kemal Bey, Ata Bey ve Zekai Bey’i vekâlete aday göstermiş⁶, yapılan seçimde diğer adaylar sırasıyla, 28 ve 13 oy almışlar, Yusuf Kemal Bey (Kastamonu) 131 oydan 79’unu alarak 30 Ocak 1921 tarihinde Adliye Vekili seçilmiştir (TBMM ZC, D.I, C. 7, 30.1.1337: 442). Yusuf Kemal Bey’in yurtdışı görevi dolayısıyla yokluğunda vekalet vekillik üzere seçim yapılmıştır. Bu seçimde Hafız Mehmet Bey, Zekai Bey ve Ata Bey karşısında 3. turda 80 oyla vekâlet vekili seçilecektir (TBMM ZC, D.I, C. 8, 1.2.1337: 49,57).

2.2. Dâhiliye Vekâleti Vekilliği’ne Seçilmesi

Mehmet Ata Bey I. Meclis’te iki kez Dâhiliye Vekilliği görevi yürütmüştür. Birinci vekilliği 21 Nisan 1921–30 Haziran 1921 tarihleri arasında; ikinci vekilliği ise 10 Temmuz 1922–18 Eylül 1922 tarihleri arasındadır.

Mehmet Ata Bey ilk kez Dâhiliye Vekilliği görevine getirilmesi Refet Paşa’nın 1921 Mart’ında Dahiliye Vekilliği’nden istifası üzerine gerçekleşmiştir (TBMM ZC, D.I, C.9, 18.3.1337: 169). Namzetlik Kanunu gereğince Refet Paşa’dan boşalan

⁶ TBMM ZC, D. I, C. 6: 376.; 16 Aralık 1920 tarihinde Vehbi Bey’in (Karesi) Maarif ve Adliye Vekâletleri için kendisine rey verilmemesine dair bir takrir sunmuştur. Bu gelişme üzerine Mustafa Kemal Paşa Adliye Vekâleti Vekilliği için Ata Bey (Niğde), Zekai Bey (Adana), Mazhar Müfid Bey (Hakkâri), Refik Bey (Konya), Sırrı Bey (İzmit) ve Faik Bey’i (Cebelibereket) aday göstermiştir. Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) izne ayrılacağını ve adliyede ihtisasının olmadığını bahane göstererek kendisine rey verilmemesini talep etmiştir. Faik Bey’de (Cebelibereket) sağlık problemlerini bahane göstererek kendisine rey verilmemesini talep etmiştir. 16.12.1920 Perşembe günü Adliye Vekâleti Vekilliği intihabına başlanmış, yapılan ilk oylamada Zekai Bey (Adana) 42, Vehbi Bey (Karesi) 2, Ata bey (Niğde) 18, Refik Bey (Konya) 3, Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) 3 ve Sırrı Bey (İzmit) 2 rey almışlardır. Çoğunluk sağlanamamıştır. Yapılan oylamadan sonra Niğde Mebusu Ata Bey, Adliye vekâleti Vekilliği için kendisine rey verilmemesine dair; “Riyaseti Celileye Adliye vekâleti için acizlerinin de namzet gösterildiğimi anladım. Mazeretime binaen vekâleti müşarünileyhaya diğer bir zatın intihabını arz ederim”. şeklindeki takririni sunmuştur. (TBMM ZC, D. I, C. 6: 392-397-Demirel, 2009: 307-308).

vekalet Zekai Bey ve Ata Bey aday gösterilmişlerdir (TBMM ZC, D. I, C. 10: 42-43). Ata Bey'in 79, Zekai Bey'in 95 oy aldığı ilk turda sonuç alınamamıştır (TBMM ZC, D. I, C. 10: 57-58). İkinci turda ise Ata Bey 112 oyla Dâhiliye Vekâleti'ne seçilmiştir (TBMM ZC, D.I, C.10, 21.4.1337: 52,64). 1921 Mayıs ayında İcra Vekilleri Heyeti yenilendiğinde 147 oyla tekrar seçilerek göreve gelen Ata Bey sağlık nedenleriyle kasım ayında vekillikten çekilmiştir (TBMM ZC, D.I, C. 11, 30.11.1337: 79). İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa'nın 16 Mayıs 1921 tarihinde istifası üzerine 19 Mayıs'ta yeniden teşkil edilen İcra Vekilleri Heyeti'nde Dâhiliye Vekâleti'ni korumuş, fakat sağlık durumunu ileri sürerek 30 Haziran 1921'de vekâletten çekilmiştir. 30 Temmuz 1921'de vatanî hizmet için Meclis kararıyla izinli sayılmış ve görevinin sona ermesi üzerine 17 Eylül 1921'de Meclise dönmüştür. Harp Encümeni kararıyla 26 Ocak 1922'de ordu geri hizmetlerine gözetim ve yardım için kurulan Meclis Heyetinde görevlendirilmiştir. Fethi Bey'in izine ayrıldığı 10 Temmuz 1922 tarihinde geçici vekil olarak 18 Eylül 1922 tarihine kadar Dâhiliye Vekâleti işlerini yürütmüştür⁷.

3. MEHMET ATA BEY'İN I. TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ

Ata Bey'in Niğde Mebusu Hakkı Bey'le beraber Nevşehir'de bir liva mahkemesi teşkiline dair kanun teklifleri bulunmaktadır. Bunun dışında Yahyalı Nahiyesinin Develi Kazasına İlhakı Hakkında Kanun Teklifinde yaptığı konuşmalar mevcuttur. Ayrıca, bütçeler üzerinde, Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesine tahsisat ilavesi ve kurtarılmış olan memleketler hakkında kabul edilecek tedbirler hakkında konuşma ve takrirleri bulunmaktadır. İzin talebine ait iki kez düzenlenmiş Divanı Riyaset Kararı vardır. Bir kez Adliye Vekâleti Vekilliği'ne aday gösterilmiş, ilk oylamada gerekli oyu alamayınca kendisine rey verilmemesi üzerine bir takrir vererek adaylıktan çekilmiştir. İki kez de Dâhiliye Vekâleti Vekilliği'ne aday gösterilmiş ve her ikisinde de Dâhiliye Vekili olmuştur (Çamur, 2009: 111-125).

⁷ Dâhiliye Vekilliğine vekalet edecek kişinin belirlenmesi amacıyla yapılan seçim neticesinde oylamaya katılan 188 mebusun 160'ının oyuyla Niğde Mebusu Mehmet Ata Bey, Fethi Bey'e vekalet etmek üzere Dahiliye Vekilliği görevine getirilmiştir. Seçilmesi üzerine söz Ata Bey; *"Efendiler, Heyeti Celilenin hakkı acızanemde gösterdiği asarı müveddet ve teveccühten dolayı arzışükran eylerim. Tevdi buyurulan şu müşkül vazifeyi bendeniz de Heyeti Celilenizin itimadına istinaden deruhte edeceğim. Tevfik Allah'tandır ve ben de siam miktarında çalışacağım"* demmiştir. (TBMM ZC, D. I, C. 21: 349).

3.1. Nevşehir’de Bir Liva Mahkemesi Teşkili Hakkında Kanun Teklifi

2 Aralık 1920 tarihinde Niğde Mebusu Ata Bey’in, Nevşehir’de Bir Liva mahkemesi Teşkiline Dair Kanun Teklifi ve Layiha Encümeni Mazbatası (2/144) olup bu teklifin Meclis tarafından muvafık olup adliye encümenine havalesine karar verilmiştir⁸.

Niğde mebusları Ata Bey ve Hakkı Bey’in Nevşehir’de bir liva mahkemesi teşkili hakkında TBMM Başkanlığı’na vermiş oldukları kanun tekliflerinde, *“Nevşehir, Ürgüp, Arapsun kazalarının mahkeme mercii Niğde Liva Mahkemesi ve Avanos Kazasının Mahkeme mercii Kırşehir Liva Mahkemesi ise de adı geçen kazaların Niğde ve Kırşehir Livalarına uzak bulunması itibarıyla halk, hakkı sahibine vermek noktasında zorluklar çekmektedir.”* şeklinde düzenlenmiştir (TBMM ZC, D. I, C. 7: 18).

Kanun teklifi ve kanun layihasının okunmasında sonra 1 Aralık 1920 tarihinde Adliye Encümeni tarafından hazırlanan ve 25 Aralık 1920 tarihli birleşimde okunan mazbatada ise özetle, *“Ürgüp, Arapsun kazalarının Niğde Livasına, Avanos’un da Kırşehir livasına uzaklık ve Nevşehir’e yakınlıkları ve adliye teşkilatının mülkiye teşkilatına bağlı bulunması nedeniyle Nevşehir’de bir Liva Mahkemesi teşkili ve o çevre halkının menfaatlerini temin ve işlerini kolaylaştıracağı cihetle teklifin kabulü Encümenimizce uygun görülmüş olmakla Heyeti Umumiye’ye arz olunur”* ifadeleri yer almaktadır (TBMM ZC, D. I, C. 7: 18). Mazbatanın okunmasının ardından söz alan Mehmet Ata Bey özetle; *“Nevşehir, Niğde Livasına bağlı bir kazadır. Hâlbuki Niğde’nin daha birçok kazaları vardır. Bundan dolayı Adliye işlemlerinde pek çok zorluklarla karşılaşılıyor. Mesela; Arapsun’dan Niğde İstinaf Mahkemesi’nde incelenmesi gereken bir mesele için bir çok şahitler vesaire isteniyor. Fakat mesafenin uzaklığı dolayısıyla gidemiyorlar ve işlemlerde gecikmeler meydana geliyor. Hatta Nevşehir mahkemesinde, şahidin ifadesinin alınması ve şahitlerin dinlenmesi ile de meşgul olunuyor ... Zaten Nevşehir’de adliye teşkilatı vardır. Yalnız bu adliye işlemleri, bir Liva İstinaf Mahkemesi şekline dönüştürülecek olursa aynı civardan olması nedeniyle Arapsun, Avanos, Ürgüp kazalarına ait olan işlemleri adliyede pek hızla gerçekleşmiş ve halk da zorluklardan kurtulmuş olur bu arada*

⁸ TBMM ZC, D. I, C. 6: 512; Aralık 1920 tarihli kanun teklifinde Nevşehir Mebusu Hakkı Bey’in ismi zikredilmektedir. Ancak 25 Aralık 1920 tarihli bileşimde bu teklifin Niğde mebusları Ata Bey ve Hakkı Bey tarafından verildiği tespit edilmektedir. 25 Aralık 1920 tarihinde hem bu kanun teklifi hem de Layiha ve Adliye Encümeni mazbataları okunarak görüşülmüştür. (TBMM ZC, D. I, C. 6: 170).

Avanos Kazası Kırşehir'e bağlı bir kazadır ve mülki bağılılığı bakidir...Bunların Niğde ile olan adliye işlemleri, mesafenin uzaklığından dolayı günlerce sürüncemede kalarak halk birçok zorluklarla karşılaşılıyor. İşlemler ve işlerde sürat istenir bu teklif süratle kabul edilecek olursa halkın pek çok işleri kolaylaştırılmış olur. Bundan dolayı bu kanunun acilen kabulünü teklif temenni ederim” demektedir (TBMM ZC, D. I, C. 7: 18-19).

Mehmet Ata Bey'den sonra Niğde mebusları Mustafa Hilmi Bey ve Hakkı Paşa da gerek bölgedeki nüfusun gerekse kazalar arasındaki mesafenin hukuk işlemlerini yavaşlattığına ve ağır kış şartlarında ise durumun çok daha zorlaştığına işaret ederek Nevşehir'de bir liva mahkemesinin kurulmasının gerekliliğine temas etmişlerdir. Yapılan uzun müzakereler neticesinde özellikle Konya Mebusu Musa Kazım Efendi kendi seçim bölgelerinde de benzer durumların yaşandığına fakat elde mevcut olan bütçenin böyle bir düzenlemeyi yurt sathında gerçekleştirmeye müsait olmadığı yönünde görüş beyan etmiştir. Mecliste yapılan oylamada teklif ret olunmuştur (TBMM ZC, D. I, C. 7: 19-23).

3.2. Yahyalı Nahiyesinin Develi Kazasına İlhakı Hakkında Kanun Teklifine Dair Görüşü

Kayseri Mebusu Atıf Bey 20 Aralık 1920 tarihli Meclis oturumunda Yahyalı Nahiyesi'nin Develi Kazası'na ilhaki hakkında bir kanun teklifinde bulunmuştur. Meclis Dâhiliye Encümeni tarafından incelenen konu, 8 Eylül 1921 tarihinde Dâhiliye Encümeni tarafından hazırlanmış olan mazbata ile Meclis Genel Kuruluna sunulmuştur. Mazbatanın okunmasında sonra söz alan Niğde Mebusu Ata Bey özetle, *“Yahyalı nahiyesinin Niğde veya Kayseri'den hangisine bağlanması hakkında iki liva umumî meclisi tarafından da incelemelerin yapıldığına ve Yahyalı'da meskûn ailelerin Niğde'den ayrılmalarına müsaade olunmaması hakkında birbiri ardına müracaatlarda bulduklarına bu nedenle incelemenin mahallerinden sorulup anlaşılmasından sonra neticenin haber verilmesi için evrakın Dâhiliye Vekâletine gönderilmesi gerektiğine”* işaret etmiştir (TBMM ZC, D. I, C. 12: 165).

3.3. Mecliste Değişik Konularda Yaptığı Konuşmalar

3.3.1. Bilumum Bütçeler Üzerinde Muvazenei Maliye Encümenince Yapılan Tenkihat Hakkında

Meclisin 18 Haziran 1921 tarihli oturumunda “*Bilumum Bütçeler Üzerinde Muvazenei Maliye Encümenince yapılan Tenkihat*”ın 1 Temmuz 1921’den itibaren düzenlenmesi hakkındaki mazbatada özetle, incelenmesine başlanılan resmi dairelerin bütçelerin bir kısmı üzerinde tasarruf edilmiş olduğuna ve tasarruf edilen bütçelerin Meclis tarafından kabul ve tasdik edilinceye değin daha önceki kadroda bulunan miktar ve nispet dairesinde maaşların ödenmesi ve resmi dairelerin bütçelerindeki tasarrufatın ve askeri kabul edilen kadroların 1921 Temmuz ayından itibaren uygulanmasını Meclisçe karara bağlamak suretiyle tasarruf edilen miktarların muhafazası hükümete ve Meclis onayına sunulmuştur (TBMM ZC, D. I, C. 10: 393-394).

Konu ile ilgili olarak söz alan Dahiliye Vekili Ata Bey, dönemin şartları dahilinde Dahiliye Vekaleti’nin bütçesi dahilinde bulunan bazı idari kurumları azami tasarrufların yapılması amacıyla kaldırdıklarını ve tasarrufun 1921 yılında yaklaşık olarak 12 milyon yedi yüz küsur bin liraya ulaştığını ifade etmiştir. Fakat tasarruf edilmek amacıyla başta genel müdürlüklerin kaldırılması olmak üzere, teftiş heyetlerinin kaldırılması halinde, teftiş ve denetlemesiz işlerin cereyan edeceğine işaret etmiştir. Jandarma bütçesinde ise bir milyon lira tasarrufun yapılması halinde iç emniyetin muhafazası için görevli jandarmaya ne kadar ihtiyaç olduğu bilindiğini ve bunun büyük çapta asayiş problemlerini teşkil edeceğini söylemiştir (TBMM ZC, D. I, C. 10: 395-399). Konu ile ilgili olarak yapılan görüşmelerin ardından mazbatanın oylanmasında 186 kişi hazır bulunmuş ve karar 128 oyla kabul edilmiştir (TBMM ZC, D. I, C. 10:404).

3.3.2. Pontus Meselesinin Çözümüne Dair Girişimleri ve Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine Tahsisat İlavesi Hakkında Kanun Layihası

TBMM’nin 19 Ağustos 1922 tarihli gizli oturumunda “*Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesine Tahsisat İlavesi*”nin görüşülmeye başlanmış ve bu hususta Malatya Mebusu Sıtkı Bey ile Tokat Mebusu İzzet ve Mustafa Beyler tarafından Pontus teşkilatı hakkında Amasya’dan gelen telgrafi okumak istemeleri üzerine, görüşme gerek jandarma sayısı, gerekse bütçesi ve Pontus meselesinin

görüşülmesi olarak genişletilmiştir (TBMM GCZ, C. III, 19.8.1922: 651.

Esas itibariyle Dünya Savaşı yıllarında Samsun'dan başlayarak Tokat'a kadar bölge Çarlık orduları tarafından işgal edilmiştir. Osmanlı ordusundan firar eden Rumlara silah vererek Karadeniz Rum Devleti'nin kurulması yönünde önemli adımlar atılmaya çalışılmıştır. Meclisin 10 Haziran 1922 tarihli gizli oturumunda söz alan Dâhiliye Vekili Fethi Bey Pontus eylemlerini ve alınan tedbirlerin safahatını ayrıntılı bir şekilde genel kurula açıklamıştır. Bu bilgilere göre özetle, 1921 Ekim ayına kadar 3.303 mesken yanmış, 1700 kişi katledilirken, dağa kaçırılan sayısı 1.037 kişi, Merkez Ordusunun tek yetkili olduğu dönemde 25 Mayıs 1922 tarihine kadar yanan bina sayısı 3.330'dur. Pontus ayrılıkçıları ile çıkan çatışmalarda 15.000 kişi canlı veya ölü ele geçirilmiştir. (TBMM GCZ, C. III, 10.6.1338: 373). Savaşın Osmanlı aleyhine bir mütareke ile sonlanması ayrılıkçılık eylemlerinin güçlenmesine sebep olmuştur. Venizelos, Paris Barış Konferansını, yanıltarak Batı Anadolu'yu Türkiye'den koparmağa çalışırken, Karadeniz sahilinde Pontus olarak bilinen bölgedeki Rumlar da bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurmak için ayaklanmaya hazırlanıyorlardı. Rumlar; Trabzon, Amasya, Samsun, Sinop ve Karahisar bölgelerinde, dini önderlerin buyruğu altında faaliyetlerini artırıyor, bu bölgedeki Rum ve diğer Hıristiyan halkın nüfusunu artırmak amacıyla, Rusya'dan Rum ve Ermeni göçmenleri getirtiyorlardı. Yunanlılar, Pontus iddialarını canlı tutmak amacıyla bölgedeki Rum çetelerini harekete geçirerek çevrede huzursuzluk yaratmaya çalışıyor; bölgeyi tehdit eden birçok silahlı çete oluşturarak halka hayatı zehir ediyordu. İstanbul'daki Rum Patrikhanesinin bu siyasette parmağı vardı; ama bölgedeki Rum çetelerinden çoğunu kontrolü altında bulunduran ve bir Pontus Cumhuriyeti kurulmasıyla ilgili başlıca propagandayı yürüten kişi ise, Samsun'daki Rum Metropoliti Yermanos idi (Kurt, 1995: 34).

Osmanlı Devleti'ne karşı bu türden toprak taleplerinin ileri sürüldüğü dönemlerde, birbiri ardına değişen İstanbul Hükümetleri, sağlam temellere dayanan bir dış politika gerçekleştirme hususunda fevkalade zayıf kalıyordu. İtilaf Devletleri'nin uygulamaları sebebiyle azınlıkların toprak talepleri artarak devam etmekteydi. Yunanistan, emellerini gerçekleştirmek için Batılı devletlerden aldığı desteğin yanı sıra Karadeniz kıyılarında olaylar çıkararak müstakil bir Pontus Cumhuriyeti'nin tesisi için çaba harcamıştır. Silahlanan Rumların bölgedeki Müslümanların can ve mallarına tasallut ettikleri görülmekte ve bu durumun

ortadan kaldırılması için gereken tedbirlerin alınması İstanbul'dan istenmektedir (TBMM GCZ, C. III, 19.8.1922: 651-653).

Pontus ayrılıkçılığını sonlandırmak üzere, TBMM gizli oturumlarında da “Pontus Meselesi” birkaç kez uzun uzun ele alınmıştır. İlk dönemlerde Rum çetecilik faaliyetlerine karşı önlem olarak Anadolu Umumi Müfettişliği kurulması dahi önerilmiştir. Bu önlemin dışında bölgede ayrılıkçı faaliyetlerin önüne geçebilmek maksadıyla, Heyet-i Vekile “*görülen lüzum üzerine*” Meclisin 26 Temmuz 1922 tarihli gizli oturumunda bu bölgede daha önce kurulu olan İstiklâl Mahkemesi'nin sınırları içinde faaliyet göstermek üzere bir İstiklâl Mahkemesi kurulması istenmiştir. Dahiliye Vekalet Vekili Mehmet Ata Bey bu talebin gerekçesini Samsun, Amasya ve Tokat bölgesinde yakalanan bazı “*eşkıya*”nın cezalarının hızla verilmesinin sağlanması olarak açıklamıştır (TBMM GCZ, C. III, 26.7.1922: 606-607). Anlaşılaacağı üzere, TBMM üyelerinin ortaya koymuş oldukları görüşler dâhilinde Rum ayrılıkçılığına meşru zeminde yasal önlemlerle karşılık verilmesinden yana olmuşlardır (Akın, 2001: 308-315). Mersin Mebusu Selahattin Bey'in “*Türk hükûmeti bütün tebaanın hükûmetidir, hiçbir hükûmet kendi tebaasını imha siyasetini ortaya koyamaz*” ifadeleri bu hassasiyet dâhilinde değerlendirilebilir. Selahattin Bey bu mesele hakkında Dâhiliye Vekili Ata Bey'den durumla ilgili bilgi istemesi üzerine Mehmet Ata Bey söz alarak, Amasya, Tokat ve Samsun çevresinde, Pontus çetelerinin pek çok mezalim yaptıklarına işaret ederken bölgedeki Jandarma sayısını yetersizliğinin ayrılıkçı eylemlerin yoğunlaşmasına sebep olduğuna ve bölgedeki güvenlik kuvvetlerine 3000 Jandarma kuvvetinin ilave edilerek 3 liva dâhilinde takviye edilmesinin önemine değinmiştir. Ayrıca, Mehmet Ata Bey Jandarma Umum komutanlığı bütçesine ilave yapılmasını ve jandarmaya verilen ücretin yeterli düzeye getirilmesini de istemiştir (TBMM GCZ, C.III, 19.8.1922: 652-653). Gizli celsenin ilerleyen saatlerinde Amasya Mebusu Hamdi Bey ve Maliye Vekili Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyler de söz alarak, bu sahalarda alınan önlemlerin ve girişimlerin yetersiz olduğunu bir an evvel tedbir alınmasının gerektiğine işaret ederlerken, Hasan Fehmi Bey bölgeye mevcut olan birliklere dâhil olmak üzere 3000 jandarmanın daha ilavesinin bütçeye büyük bir yük getireceğini ifade ederek başka bölgelerdeki jandarmaların buraya kaydırılmasının, daha uygun olacağını belirtmiştir (TBMM GCZ, C.III, 19.8.1922: 654-656). Mehmet Ata Bey ise bu teklifler üzerine, “*...diğer bölgelerden jandarma kaydırmanın doğru bir davranış olmadığını bu durumda o*

bölgedeki asayişin bozulmasına sebep olacağını..." belirtmiştir. Yapılması gereken en uygun davranışın jandarma ücretlerinin düzenlenerek bölgeye en az 3000 yeni jandarma tesis edilmesinin gereğinin üzerinde önemle durmuştur (TBMM GCZ, C.III, 19.8.1922: 658-659). Mersin Mebusu Selahattin Bey'in yeni asker yazımının uzun süreceğini, bunun gereksiz ve zaman alacağını, ordunun bölgeye derhal büyük kuvvetler sevk etmesinin gerekliliğini dile getirmiştir. Bölgeye şimdilik mektepten çıkacak ve çıkmış efradı oraya göndermelidir şeklinde görüş bildirmiştir. Ata Bey ise bunun üzerine bölgeye daha önce daha büyük ölçüde kuvvetlerin de gönderildiğini ama sonuç alamadıkların dile getirmiştir. Eşkiyanın ancak karakollar kurularak ve jandarma sayısını yeterli hale getirmekle ortadan kaldırılabileceğini ve kalıcı bir sonuca ulaşılabileceğini belirterek konuşmasına; *"icap eden kuvvet kuvvetler verilir de eğer, mevcut zevat ve zabitan onu idare edemezse, bizzat Jandarma kumandanı, bizzat Dâhiliye Vekili gider ve gitmesi lazım gelen her fert gider. Fakat elde lazım olan kuvvet bulunmazsa bir şahsın, iki şahsın gitmesiyle ne gibi bir şey olabilir?"* şeklinde devam etmiştir (TBMM GCZ, C.III, 19.8.1922: 659). Mehmet Ata Bey'in girişimleri neticesinde 3.000 yeni jandarma kadrosu tahsis edilmiştir (TBMM GCZ, C. III, 19.8.1922: 656,670). Sonuçta TBMM Pontus meselesine kalıcı bir çözüm getirmek amacıyla Mehmet Ata Bey'in de girişimleri ile Meclisin 26 Temmuz 1922 tarihli gizli oturumunda alınacak hükümet tedbirlerine destek olmak üzere, Amasya ve havalisinde bir İstiklal Mahkemesi teşkiline dair İcra Vekilleri Tezkeresi TBMM'de ele alınmış ve müzakere edilmiştir (TBMM GCZ, C. III, 26.7.1922: 621,622). Neticede bölgede görev yapacak İstiklal Mahkemesi'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Anlaşılacağı üzere, Pontus sorununa ilişkin çözüm önerileri içinde farklı eğilimlerin varlığı dikkat çekicidir (TBMM GCZ, C. III, 26.7.1922: 626). Pontus çetecilerinin hükümete asayiş sorunu çıkarmaları Milli Mücadele'nin sonuna kadar devam etmiştir (TBMM GCZ, C. III, 30.9.1922: 856) 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan Hükümetleri arasında akdedilen mübadele anlaşmasından sonra bile küçük çapta umutsuz Pontus faaliyetleri devam etmiştir. Bunun üzerine 6 Şubat 1923 tarihine kadar tenkil harekâtı devam ettirilmiş ve Milli Mücadele boyunca 10.886 çeteci zararsız duruma getirilmiştir (Akın, 2001: 315).

3.3.3. Kurtarılmış Olan Yerler Hakkında Alınacak Tedbirler

Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey ile altmış kadar arkadaşının kurtarılmış olan memleketler hakkında kabul edilecek tedbirler hakkındaki takrirleri 11 Eylül 1922 tarihli Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmüştür. Bahsi geçen takirde özetle; işgal olunmuş vilayetlerin düşman işgalinden kurtarılması sebebiyle, aşağıda sıralanan meselelere acilen TBMM'nin müdahil olması istenmiştir. Bu sebepler:

1. *Kurtarılan vilayetlerde ve şehirlerde işgal sırasında devletin birlik ve beraberliğine karşı, sözle ve fiilen, malen ve bedenen isyan ve hıyanet etmiş ve düşmana yardım etmiş olanların cezalandırılmaları.*

2. *Kurtarılan vilayetlerde halk arasında meydana gelen, düşman işgalinden doğan davaların süratle halledilmesi.*

3. *Düşmanın yaktığı, yıktığı yerlerin tamiri ve düzenlenmesi, muhacirlerin iskani, açların beslenmesi ve rahat ettirilmeleri.*

4. *Sahipsiz mallara ve düşmandan alınmış ganimetlere hazine namına el koyularak, korunmaları.*

5. *Kurtarılan vilayetlerimizde maliye işleri ve mülkiyemizin kurulması ve düzenlenmesiyle doğal haline dönüştürülmesi.* ” şeklindedir (TBMM ZC, D. I, C. 22: 609-610).

Takrire ilişkin olarak Dâhiliye Vekili Ata Bey, “...Geri alınan yerlere hükümet vakit kaybetmeksizin teşkilatını yaparak memurlarını gönderiyor, yalnız bazı yerler vardır ki oralar için, mevcut bütçeye ek olarak tahsisat istiyor. Bunun da cetveli tertip edildi, düzenlendi... Muvazenei Maliye Encümeninizde inceleniyor. Bir an evvel, o da kabul edilirse Hükümetin vazifeleri daha ziyade hızlandırılmış ve kolaylaştırılmış olur. Efendiler geri alınan yerlerdeki halkın maruz kaldığı felaketi kolaylaştırmak için Hükümet mümkün olan para yardımıyla bulunmaktadır ve bulunmuştur. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti Hilali Ahmer (Kızılay) ile birleşerek çeşitli heyetler göndermiştir. Bunun haricinde olarak Vekalet, Hilali Ahmer teşkilatı olan yerlerde, Hilali Ahmerlerin faaliyete geçmesini tebliğ ve tamim etmiştir. Hilali Ahmer teşkilatı olmayan yerlerde de ticaret ve belediye odalarından oluşan heyetler felakette kardeşlerimize azami yardımı gerçekleştirecektir. Yine Vekâlet, katılanlara, gerek para ve gerekse eşya ile ilgili şeyleri de tamamı

ile toplayıp Hilali Ahmer Genel Merkezi'ne göndermesi hakkında tebligat yapmıştır... Her şeyden önce, bir yer geri alındığı zaman, ilk önce onun merkez ile haberleşmesini tesis ve temin etmekteyiz...Efendiler, bir yer geri alındı mı? Orada ordu tarafından geçici idare kurulur. Mülki idare memurları oraya ulaştığında, derhal görevi ellerine alacaklardır...Yeni kurtulan yerlerimize bütçedeki tahsisatı yeterli görmüyoruz. Mesela, Dahiliye Vekaletinde kabul edilen bazı memuriyetler için tahsisat vardır ki, İzmir'de ve diğer mevkilerde o maaş ile memurların idare etmesi imkanı yoktur. Bunun farkını istiyoruz. Sonra, bazı yerlerde memuriyetler ilave etmek gerekiyor. Mevki itibarı ile mesela vilayet kadrosunda yabancı işler müdüriyeti, hukuk işleri müdüriyeti diye bir takım memuriyetler vardır ki, vakti ile bunlar kaldırılmıştı. Fakat İzmir gibi yerler için bu müdüriyetler herhalde lazımdır. Böyle mevki icabatı olan yerler için de bunun tahsisat farkını istiyoruz. Hükümetin üzerine düşen görevi bir an önce gerçekleştirebilmesi için, Büyük Heyetinize arz edilen tahsisat zammının onaylanarak hükümete verilmesine lüzum vardır" şeklinde izahta bulunmuştur (TBMM ZC, D. I, C. 22: 613).

Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey'in; "kurulacak mülki idarenin bu görevleri yerine getirip-getiremeyeceğini" sorması üzerine konuşmasına devam eden Mehmet Ata Bey, "...Heyeti Vekileye havale buyurulursa, Hükümetçe gereken tedbirler alınacaktır. Ben diyorum ki, ilk önce hatıra gelen şeyler hükümete bırakılırsa o; bizim için o esaslar dairesinde bu mesele hallolur. O meyanda gereken hususları da dikkate alırsız" şeklinde cevap vermiştir (TBMM ZC, D. I, C. 22: 613-614). Takrir Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey'in, takririn Heyeti Vekileye bırakılmasını teklif etmesi üzerine Mehmet Ata Bey; takririn Heyet-i Vekileye bırakılmasının daha uygun olacağını ifade etmesi üzerine konu İcra Vekiller Heyeti Riyasetine tevdi olunmuştur (TBMM ZC, D. I, C. 22: 614, 619).

3.4. Mehmet Ata Bey'in Diğer Faaliyetleri

Mehmet Ata Bey'in Nafia Vekilliği görevi esnasında müdahale ettiği ve önemli olarak gördüğümüz problemlerden birisi de İstanbul'dan Milli Mücadele sırasında Anadolu'ya geçmek isteyen şahısların bir garnizonda muhafaza ve Hükümetçe bu şahısların işlerinin teminine dair İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey'in Meclis gündemine 28 Nisan 1921 tarihli önerge'dir. Takrire ilişkin olarak söz alan Dahiliye Vekili Mehmet Ata Bey, "Hamdi Bey'in tekliflerine dair hükümetin taraftar değildir...İstanbul'dan ve sair mahallerden gelenler hakkında hudutlarda,

iskelelerde memurin-i mahsusası tahkikat icra ediliyor ve ahvalinde şüphe görünenler esasen kabul edilmiyor. İstanbul'a iade ediliyor...Bu kabil eşhas için böyle bir garnizon teşkiline lüzum yoktur...böyle bir garnizon teşkiline Dahiliye Vekaleti taraftar değildir.” ifadelerine yer vermek üzere temenni takririne yanıt vermiştir (TBMM ZC, D. I, C. 10: 129-130).

Mehmet Ata Bey'in Dâhiliye Vekilliği sırasında Meclis gündemine 28 Nisan 1921 tarihinde taşınan diğer bir mesele de Çorum Mebusu Dursun Bey'in resmi makamlara takdim edilen mektup ve telgrafların sansüre tutulmaması yönündeki takriridir. Takririn okunması sonrasında söz alan Mehmet Ata Bey, *“...Makamat-ı resmîyeye şikayati olanların, Dahiliye Vekaleti, evrakının sansür edilmemesini kabul eder, sansüre tabi tutulmaz. Makamat-ı resmîyeye şikayati muhtevi yazılan mektup ve telgrafların sansür edilmemesini hükümet kabul ediyor. Makamat-ı resmîyeye ahali tarafından şikayeti mutazammın yazılan tahrirat ve telgrafnameleri kabul ediyorum.”* demiştir (TBMM ZC, D. I, C. 10: 131-132). Daha sonra söz alan Konya Mebusu Vehbi Efendi bu meselenin eskiden beri Osmanlı bürokrasisi içindeki varlığına işaret ederken mülki idarecilerin aleyhlerinde kendileri hakkında telgrafhaneden bir şikâyetin olması durumunda müdahil olduklarını belirtmiştir. Bu meselenin önüne geçilmesi için de Vehbi Efendi gerek telgraf memurlarına gerekse de müdürlere bir genelge yayımlamak suretiyle, idare memurları hakkında verilecek olan şikâyet telgraflarını göstermeye mecbur olmadıklarının bildirilmesi önermiştir. Bu öneriye ilişkin olarak Mehmet Ata Bey, hiçbir telgraf memurunun telgrafhaneye tevdi edilen telgrafi çekmemek gibi veya mülki idarecilere bildirmek gibi yükümlülüğünün olmadığına ve bunun haksız bir uygulama olacağını ve bunun dışında yaşanabilecek sansür uygulamalarının ise ahlaki zafiyet dolayısıyla vazifelerini suistimal edebilecek memurların olabileceğine de işaret etmiştir. Bunun dışında Mehmet Ata Bey tarafından, TBMM Hükümeti'nin olağanüstü şartların varlığı sebebiyle, *“Meclis-i Alinin de tasvib ettiği bazı menatıkta, emniyet ve asayiş dahilinin muhafazası için, her memlekette olduğu gibi, bu menatık dahilinde sansürün tatbiki için lazım gelen mahaller de vardır.”* ifadelerine yer verilmiştir (TBMM ZC, D. I, C. 10: 133-134). Ayrıca bu takririn tartışılması sırasında mebusların mektuplarının da sansüre tabi tutulduğuna işaret eden Erzurum Mebusu Celaledin Arif Bey uygulamaların Meclis'te dahi mümkün olmadığına işaret etmiştir. TBMM Hükümeti'nin özellikle bu hususta temkinli davranmasının temelinde bu şartlar altında İngiliz

istihbaratının girişimleri neticesinde TBMM gizli oturumlarına dair görüşmelerin Avrupa kamuoyunda, *Le Temps* ve *Times* gazetelerinde dahi haber olması yatmaktadır. Meclisin gizli oturumlarını İngilizlere rapor eden ajanların bulunduğu iddiası Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından doğrulanmış ve sorunun Meclis'in kendi iç denetimi ile çözülebileceği belirtilmiştir (Akın, 2001: 292). Sansür ülke çapında değil, daha ziyade Pontus krizinin yoğun yaşandığı Amasya, Tokat, Çorum, Samsun sancaklarında ve Kırşehir'de önemsenmiş, mebusların haberleşmesine sansür uygulanmaması ilke olarak kabul edilmiştir (Sansür Vaz'ı Hakkında 77 Sayılı TBMM Kararı; Düstur, 3, C. 1, 2 Kanunuevvel 1336: 155). Mebus haberleşmelerinin denetlenmesinde uyulacak kurallar tartışma yaratmış, bu nedenle Meclis kendine has bir çeşit öz denetim yönteminde karar alınmıştır⁹.

Mehmet Ata Bey'in Dâhiliye Vekilliği sırasında Meclis gündemine 4 Eylül 1922 tarihli oturumunda taşınmış olan diğer bir mesele de Yozgat Mebusu Feyyaz Ali ve Kayseri Mebusu Ahmet Hilmi Beylerin, *Başakomutanlık emriyle alınan Tekâlif-i Milliye %20'lerinin ve bakiyesinin tahsil edilip edilmeyeceğine* dair takrirleridir. Bilindiği üzere, Türk İstiklâl Harbi sırasında devlet halka ağır mali yükümlülükler getirmek zorunda kalmıştır. Kanuni bir dayanağı olmaksızın bütçe dışı vergilendirmeler Balkan Savaşları ile başlamış ve İstiklâl Harbi döneminde de devam etmiştir. Başkomutanlık makamı tarafından yayınlanan Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin de resmi gerekçesi olağanüstü şartlardır. Tekâlif-i Milliye Emirleri'nde genel uygulama halka devletten alacaklı olduğunu gösteren bir mazbata verilmesi şeklinde olmuştur. TBMM, ülke kurtulup, iktisadi ve siyasi şartlar normale döndüğünde mazbatalarda belirtilen borcun halka geri ödeneceğini taahhüt etmiştir (Akın, 2001: 350-351). Meclis gündemine taşınan mesele dâhilinde ise Mükellefiyeti Nakliye-i Askeriye Kanununun yayınlanmasından sonra %20 bakiyenin alınıp alınmayacağı bahsine ilişkin Mehmet Ata Bey bu hususa dair Dahiliye Vekaleti'nde böyle bir kaydın olmadığına işaret etmekte, fakat Tekâlif-i Milliye Emirleri dâhilinde vesait-i nakliyenin %20'sinin alınması hakkında Mükellefiyeti Nakliye-i Askeriye Kanununun yayınlanmasından sonra

⁹ Mebus mektuplarının münavebeli olarak üç kişilik mebus heyeti tarafından yapılmasına dair TBMM kararı somut adımların atılmasında etkili olmuştur. (Düstur, 3, C. 1, Karar No. 19, 4.6.1336: 11); İhsan Güneş bu dönemde ülke genelinde olağanüstü şartlar nedeniyle haberleşmeye açıkça sansür konduğunu ve bu konuda hiç kimseye ayrıcalık tanınmadığını ifade etmektedir. (Güneş, 1985: 224-225).

Başkumandanlık makamının tebligatı olduğunu belirtmiştir¹⁰. Mehmet Ata Bey, tebligat doğrultusunda bazı yerlerde halkın zor durumda olması nedeniyle bu tebligatın uygulanamadığına değinmiş ve kendisinin de Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu'nun yayınlanmasından sonra talep edilen %20 bakayayı istemenin doğru bir uygulama olmayacağına işaret etmiştir (TBMM ZC, D. I, C. 22: 485).

SONUÇ

Mehmet Ata Bey'in tanıklık ederek, bizzat merkezinde yer aldığı Türk İstiklâl Harbi ve TBMM'nin kuruluşu Türk İnkılâbı'nın ve Türk demokrasi tarihinin en önemli eşiğini teşkil etmiştir. Mehmet Ata Bey'in Osmanlı Devleti'nin mülki idaresinde kazandığı deneyim ve tecrübe birikimi, kendisinin Türk İnkılâbı'nın kurumlarının inşası sürecinde Dâhiliye Vekâleti Vekilliği gibi aktif görevlerde hizmet vermesini sağlamıştır. Milli Mücadele Hareketi'nin en sancılı dönemlerinde üstlendiği vazifeler Mehmet Ata Bey'in ilerleyen yıllarda geniş bir siyasi perspektife haiz olmasında da etkili olmuştur.

Mehmet Ata Bey'in siyasi kimliğinin şekillenmesinde, en başta ilmi anlamda birikime sahip bir aile ortamı içinde dünyaya gelmesi ve bu sayede iyi bir öğrenim tatbik etmiş olması etkilidir. Mehmet Ata Bey, yüksek tahsilini de İstanbul'da tamamlayarak Osmanlı bürokrasisinin merkezinde yetişme fırsatı yakalamış ve Mülkiye Mektebinin yüksek kısmından mezun olmuştur. Mehmet Ata Bey devlet memuriyetinde 1908 ve 1919 yılları arasında Kaymakamlık, Vilayet Mektupçuluğu ve Mutasarrıflık görevlerinde aşama aşama kendisini yetiştirerek, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Niğde Mebusu olmuş ve 15 Şubat 1920 tarihinde de TBMM'ye katılarak mücadelenin merkezinde yer almıştır. Bu sırada Meclis'te üstlendiği vazifeleri sırasında Osmanlı Devleti içinde yaşanan haksızlıklara ve devleti yıkıma götüren hadiselerle yakından tanıklık etmiş olması nedeniyle birikimlerini İcra Heyeti'nde üstlendiği vazifesi sırasında tatbik edebilme fırsatı yakalamıştır. Bu sırada Meclis üyeleri ile de bu kazanımlarını paylaşmıştır. Mehmet Ata Bey'in devlet adamlığı kimliğini ve verilen mücadeleye inanmışlığını ortaya koyan bir hadiseyi I. Meclis'te Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey, şu şekilde

¹⁰Bu emirler uyarınca ahalinin elindeki nakil vasıtalarının dörtte birine, hayvanların da beşte birine mazbata karşılığı el konulmuştur. Tedarik-i Vesait-i Nakliye Komisyonlarının el konulan hayvan sayısı yaklaşık 50.000'dir. (TBMM ZC, D. I, C. 15: 180, 327-329).

nakletmektedir:

“Bir gün heyet-i Murahhasanın avdeti sırasında, meclise karşı büyük istirahat salonunda oturuyorduk. Burada ekseriye muhalif geçinen mebuslar otururdu. Hatta oraya diğer refiklerin girdiği nadir idi. Bu salonun ortasında bir kara taş tahta bulunuyordu. Şair Mebuslardan Zihü Bey vardı. Tahtaya şöyle bir şey yazmıştı:

Hak yolunda Türk'ün en haklı olan davası var.

Şahidi âdil biziz haklı olan davamıza.

Kim olduğunu çok sonra öğrendiğimiz mebus bunun altına Avni merhumun şu beytini yazmıştı:

Kimse idrak edemedi davasını manamızın

Biz dahi hayranıyız davayı bimanamızın.

Bu münasebetsiz yazıyı orada gören ve bundan dolayı hiddetlenen Mehmet Ata Bey canı sıkılarak bunu silmesini görevliye emretmişti (Şeref, 2011: 69-70).

I. Mecliste milletvekillerinin gelecekte beklenenleri konusunda yapılan ankete 2 Şubat 1922 tarihinde cevap veren Mehmet Ata Bey, “Kutsal savaşımızın hakkıyla yararlı ve sonsuza değin parıltılı olabilmesi için ulusu gelecekte uzun süreli bir barışa erdirmek ve sükûn ve düzenini çağın kültür ışıkları ve uygarlık tanıklarına alışık ve saygın kılmak ve açık deyişle, uluslararası yarışmada güçlerini bölünmeye ve boşa harcanmaya uğratmadan evrenin ilerleme yasasını devletimizde tamamiyle gelişmeye erdirtirecek siyasal, ekonomik ve bilimsel önlemleri almaya özellikle özen göstermek gereklidir kanısındaım” diyerek cevap vermiştir ¹¹. “Parça bütünün habercisidir” ilkesinden de hareketle dönemin şartları dahilinde Mehmet Ata Bey'in haliyet-i ruhiyesini ortaya koyan bu tarihi belge mücadeleye ne denli inandığının kanıtıdır.

¹¹ “Mücadele-i mukaddesemizin bihakkin nâfi ve suret-i ebediyede lâmi olabilmesi için millet-i âtiyen medîd bir sulhe mazhar ve nimet-i sükûn ve asayiş sayısında asrın nur-i irfan ve şevâhid-i medeniyetle me'nûs ve muvakkar etmek ve tabir-i sarihle müsabaka-i milele kuvvetlerini inkisam ve israfı dışarı etmeyerek kanun-ı terakki-i âlemi mülkümüzde tamamiyle inkişafa isal edecek tedabir-i siyasiye ve iktisadiye ve ilmiyeyi icraya hasr-ı ihtimam lâzımdır kanaatindeyim” (İlk Meclis Anketi Birin Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri, 2004: 320).

KAYNAKÇA

Arşivler

TBMM Arşivi, Devre: 1, Sicil No: 359

T.C. Emekli Sandığı Arşivi, Mehmet Ata Bey'in Emeklilik Sicil Dosyası: VH000278.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi,

BOA, FK. İ.DH, DN. 1509, GN. 1332/L-08, T. (H. 9/Te/1330-M. 22 Temmuz 1914).

BOA, FK. BEO., DN. 4309, GN. 323135, T. (R. 18/Eylül/1914-M. 9 Eylül 1914).

BOA, FK. İ.DUİT., DN. 42, GN. 50, T. (H. 11/Ca/1335-M. 4 Nisan 1917).

BOA, FK. BEO., DN. 4458, GN. 334338, T. (H. 12/Ca/1335-M. 5 Nisan 1917).

BOA, FK. DH.ŞFR., DN. 96, GN. 288, T. (H. 23/Ca/1337, (M. 26 Mart 1919).

BOA, FK. DH.ŞFR., DN. 630, GN. 134, T. (R. 19/Te/1335-M. 19 Temmuz 1919).

Resmi Yayınlar

Düstur, 3, C. 1, 2 Kanunuevvel 1336.

Düstur, 3, C. 1, Karar No. 19, 4.6.1336,

TBMM Zabıt Ceridesi (1962). Ankara, I. Devre, c.I-XXIX, TBMM Basımevi.

TBMM Gizli Celse Zabıtları (1983). Ankara, c.I-III, TBMM Basımevi.

İlk Meclis Anketi Birin Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri (2004). Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler (1998). Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü yay.

Akın, Rıdvan (2001). TBMM Devleti (1920–1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare, İstanbul.

Altuğ, Yılmaz (1997). Türk İnkılap Tarihi (1919-1938), 8. Baskı, İstanbul.

Bağdadlılar, Adil (1974). Uzunoluk (İstiklâl Harbi'nde Kahraman Maraş), Toker

Matbaası.

Başa, Şafak, (2013). Kurumsallaşma Bağlamında Dâhiliye Nezaretinden Dâhiliye Vekâletine Geçiş (1920-1923), TODAİE Yay. 374, Ankara.

Belen, Fahri. (1983). Türk Kurtuluş Savaşı, 2. Baskı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Çamur, Selma (2009). Birinci Meclis'te Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çoker, Fahri (1995). Ankara, Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, III, TBMM Vakfı Yayınları.

Demirel, Ahmet (2009). Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup, İletişim Yay., 5. Baskı, İstanbul.

Gazi Mustafa Kemal (1999). Ankara, Nutuk-Söylev, (Yay. Haz.: İsmail Arar, Uluğ İğdemir, Sami N. Özerdim), I-III, TTK.

Gökhan, İlyas. (2011). Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi, Kahramanmaraş.

Güneş, İhsan (1985). Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923), Eskişehir.

Güneş, İhsan (1998). Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Toplanması ve Nitelikleri, Sabancı Üniversitesi yay., (Edidör: Cemil Koçak), Sabancı Üniversitesi yay., İstanbul 1998, ss. 25-61.

Karal, Enver Ziya (1964). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İstanbul.

Kili, Suna. (1980). Türk Devrim Tarihi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.

Mehmet Şeref (2011). Tarihî ve Siyasî Tefrika Birinci Millet Meclisi, (Yayına haz.: Taner Lüleci), Yeditepe yay., İstanbul.

Pontus Meselesi, (1995). (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Yayını, Ankara.

Selek, Sebahattin (1970). Milli Mücadele, C. II, İstanbul.

Tunaya, Tarık Zafer (1998). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu

ve Siyasi Karakteri, Birinci Meclis, (Edidör: Cemil Koçak), Sabancı Üniversitesi yay., İstanbul.

Türkmen, İsmet (2008). I. TBMM Hükümeti Döneminde İsmail Fazıl Paşa'nın Nafia Vekilliği Görevi (1920-1921), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 10, S. 3, ss. 135-158.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet (1990). İlk Meclis Millî Mücadele'de Anadolu, Çağdaş yay., Ankara.

Yakar, Serdar (2012). Maraş Milli Mücadelesinde Bayrak Olayı ve Aşıkıoğlu Hüseyin, Kahramanmaraş.

